

به نام خدا

بررسی زایش و زمین شیمی کانسار باریت کمشچه، استان اصفهان

به وسیله‌ی:

گیتی فرقانی تهرانی

پایان نامه

ارائه شده به معاونت تحصیلات تکمیلی به عنوان بخشی
از فعالیت‌های تحصیلی لازم برای اخذ درجه کارشناسی ارشد

در رشته‌ی:

زمین‌شناسی اقتصادی

از دانشگاه شیراز

شیراز

۱۳۸۲ / ۱۰ / ۳۰

جمهوری اسلامی ایران

ارزیابی شده توسط کمیته پایان نامه با درجه: عالی

دکتر محمدعلی رجب‌زاده، استادیار بخش زمین‌شناسی (رئیس کمیته)

دکتر فرید مر، استاد بخش زمین‌شناسی

دکتر سasan لیاقت، استادیار بخش زمین‌شناسی

شهریور ۱۳۸۲

۸۸۱۱۰

تقدیم به دو ستاره درخشان آسمان زندگی ام، پدر و مادر
عزیزم، آنان که با چشمان پرامید و دستان پرمهرشان
روشنگر راه و یگانه امید زندگیم بوده و هستند،

و سپس:

تقدیم به خواهران مهربان و برادر صمیمی ام، که با تشویقها
و حمایتهای بیدریغشان طی طریق را بر من هموار نمودند.

سپاسگزاری

سپاس بی حد خدای متعال را سزاست که در خلق کائنات از خردترین ذرات عالم تا عظیم‌ترین اجسام هنرمندانه نقش پردازی نمود، آنچنان که انسان در شناخت کنه ذات آفریده‌هایش راهی بس دشوار پیموده و راهی دوچندان پیش رو دارد. اینک در مسیر فتح قله‌ای از قلل رفیع علم و معرفت و عظمتش او را بی‌نهایت شاکرم که توفیق عنایت فرمود تا در راستای نیل به اهداف عالی علمی رهین الطاف بیکرانش باشم. (آری، عظمت هماره در جستجوی چشمی است که او را ببیند و در انتظار خردی که او را بشناسد). اشتیاق دانستن و درک بیکران علم در سایه حمایت بیدریغ استاد گرانقدر جناب آقای دکتر محمدعلی رجب زاده مرا یاری نمود تا در مراحل انجام و به پایان رساندن این تحقیق تمام توان خویش را را بکار بندم. همچنین مراتب سپاس و قدردانی خود را از استادی مدحترم مشاور پایان نامه، آقایان دکتر فرید مر و دکتر ساسان لیاقت که انجام و اتمام این تحقیق در سایه نظرات آگاهانه ایشان امکان پذیر گردید ابراز می‌نمایم. حضور جناب آقای دکتر نوذر سامانی بعنوان نماینده محترم تحصیلات تكمیلی را ارج نهاده و سپاسگزارم. همچنین از جناب آقای مهندس مکی زاده استاد گرانقدر گروه زمین شناسی دانشگاه اصفهان که با در اختیار قرار دادن برخی داده‌ها و نیز همکاریهای صمیمانه علمی اینجانب را مورد لطف خویش قرار دادند، بسیار ممنون و سپاسگزارم. همینطور از زحمات سرکار خانم زائری و جناب آقای ثمردار تشکر و قدردانی می‌نمایم. از آقای مهندس علی‌اکبر حسن نژاد که در مراحل مطالعات میانبارهای سیال و نیز مطالعه مقاطع صیقلی از راهنماییهای ارزنده ایشان بهره‌مند بوده‌ام بسیار ممنون و سپاسگزارم. بسیار بجاست که صمیمانه‌ترین تشکر و قدردانی را از همکاریهای بی‌شایبه و بیدریغ آقای مهندس بهروز ابراهیمی ابراز نمایم. همچنین از مساعدت آقایان مهندس روح الله میری، مهندس احمد عزیزی و مهندس سعید

عاروان صمیمانه تشکر می‌نمایم. از همکاریهای مسئولین شرکت باریت فلات ایران، خصوصاً آقای مهندس زمانی و آقای امینی تشکر می‌کنم. در پایان زحمات و حمایتهای پدر و مادر عزیزم را که رنج تحصیل مرا در راه تعالی و رشد به جان خریدند ارج نهاده و بر دستان مهربانشان بوسه می‌زنم. در انتهای این پایان نامه را به خانواده خوب و صمیمی‌ام، پدر، مادر، برادر و خواهرانم تقدیم کرده و برای همگی آرزوی توفیق الهی را دارم.

چگیده

بررسی زایش و زمین شیمی کانسار باریت کمشچه، استان اصفهان به وسیله‌ی:

گیتی فرقانی تهرانی

معدن باریت کمشچه در طول جغرافیایی $13^{\circ} 33^{\prime}$ شرقی و عرض $3^{\circ} 52^{\prime}$ شمالی، و از لحاظ موقعیت ساختاری در حاشیه غربی زون ایران مرکزی و در مجاورت با زون آتشفسانی ارومیه - دختر قرار دارد. سنگ میزبان کانسار باریت کمشچه، واحد دولومیتی تریاس زیرین است. اصلی‌ترین سیماهای ساختاری در منطقه شامل گسل میلاجرد - زفره، با روند SE-NW و نیز یک چین خوردگی وسیع که واحدهای تریاس، ژوراسیک و کرتاسه را متأثر ساخته می‌باشد. کانسار باریت کمشچه در هسته مرکزی و در مناطق اتساعی این تاقدیس نهشته شده است. سیستمهای گسلی با روندهای NW-SE و NE-SW در محدوده منطقه معدنی احتمالاً در عمق بهم رسیده و مجاری عبور سیال کانه‌زا را فراهم کرده‌اند. سیماهای سنگ‌شناختی مهم در زایش کانسار، شامل توده نفوذی گرانوڈیوریتی کوه دورچین و واحد شیلی - ماسه‌سنگی تریاس میانی - بالایی می‌شوند. مطالعات صحرایی حاکی از کانه‌زایی دیرزاد (Epigenetic) به اشکال رگه‌ای و شکافه‌پرکن، و کانه‌زایی نوع جانشینی - لایه‌ای است. مهمترین فرآیندهای دگرسانی، که به شکل فرآیندهای آماده سازی، قبل و در حین کانه‌زایی عمل نموده‌اند، شامل فرآیندهای دولومیتی شدن، سیلیسی شدن و

برشی شدن سنگ میزبان می‌باشد. کانه‌زایی در کمشچه ساده و اصولاً شامل باریت، فلوریت، مقادیر فرعی گالن و مقادیر بسیار جزیی از کالکوپیریت، کوولیت، سروزیت، و کالکوزیت است. مطالعات پتروگرافی توالی نهشت را به صورت نهشت فلوریت، باریت و سپس گالن و دیگر سولفیدها نشان داده است. شواهد میکروترموترمتریک نیز حاکی از نهشت باریت پس از فلوریت، و از یک پالس گرمابی مجزا می‌باشد. نهشت فلوریت از محلولی چگال و ظاهراً همگن، با دمای متوسط (میانگین ۱۵۰ درجه سانتی‌گراد) و شوری متوسط (۱۲ درصد وزنی معادل NaCl) صورت گرفته است، در حالیکه نهشت باریت از محلولی ناهمگن (در حال جوشش) با دمای بالا (میانگین ۲۵۰ درجه سانتی‌گراد) و احتمالاً شور و چگال رخ داده است. مهمترین عوامل نهشت فلوریت و باریت در کانسار کمشچه شامل اختلاط سیالات، کاهش درجه حرارت، و واکنش با سنگ میزبان بوده که منجر به تغییر شیمی سیال و سپس نهشت آن شده است. داده‌های ایزوتوپی و میکروترموترمتری، نشان می‌دهند که در نهشت کانیها حداقل دو سیال حضور داشته که یکی از آنها قطعاً آب سازندی تکامل یافته بوده است، حضور گاز دی‌اکسید کربن و نیز حضور مواد مشکوک به جامدات و سیالات هیدروکربنی در میانبارهای سیال، و شواهد ایزوتوپهای گوگرد (با مقادیر $S^{34} \delta$ بالاتر از آب دریای همزمان، که منشأ رسوبی را برای گوگرد نشان می‌دهد) از جمله شواهد حضور آب سازندی است. از سوی دیگر داده‌های توزیع عناصر نادر خاکی در نمونه‌های گرانوودیوریت، شیل، باریت و فلوریت نمایانگر این است که احتمالاً سیالات چرخش کننده مشتق از شیلهای (با خاصیت قلیایی بالا) با نفوذ به عمق، توده نفوذی را آبشویی کرده و پس از صعود به سمت بالا در مناطق اتساعی هسته دولومیتی تاقدیس کمشچه با آبهای سازندی دارای مقادیر بالای سولفات اختلاط حاصل کرده و کانه‌زایی پس از تغییرات شیمی سیال صورت گرفته است. احتمالاً مقادیری آبهای سطحی نیز با سیال کانه‌زا اختلاط پیدا کرده که شواهد آن با گستردگی مقادیر شوری میانبارهای سیال مشخص می‌شود. با توجه به شواهد بدست آمده، می‌توان نتیجه گرفت که این ذخیره حدواسط ذخایر تیپ دره می‌سی‌بی و ذخایر مرتبط با فعالیتهای آذرین قرار می‌گیرد.

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

ج	فهرست جداول
خ	فهرست اشکال
۱	فصل اول: کلیات
۲	۱-۱- مقدمه
۲	۲-۱- مصارف باریت
۵	۳-۱- عملیات کانه آرایی باریت
۵	۴-۱- مشخصات کانی شناختی و بلور شناختی باریت
۹	۵-۱- مشخصات فیزیکی - شیمیایی باریت
۱۱	۱-۵-۱- انحلال پذیری باریت
۱۳	۱-۵-۲- جایگزینی در شبکه باریت
۱۷	۱-۶- ترکیبات حاوی باریم
۱۹	۱-۷- زمین‌شیمی باریم
۲۴	۱-۸- زمین‌شناسی باریت
۲۵	۱-۹- انواع مختلف نهشته‌های باریت
۲۶	۱-۹-۱- نهشته‌های چینه کران از لحاظ نوع رخداد
۲۶	۱-۹-۱-۱- نهشته‌های رگه‌ای (شکافه پرکن) باریت
۲۸	۱-۹-۱-۲- نهشته‌های پرکننده فضای خالی در سنگ آهکها

۲۸.....	۳-۱-۹-۱- نهشته‌های جانشینی باریت.....
۲۹.....	۴-۱-۹-۱- نهشته‌های پسماندی باریت.....
۳۰.....	۲-۹-۱- نهشته‌های چینه کران باریت از لحاظ زایشی.....
۳۰	۱-۲-۹-۱- نهشته‌های تیپ مزوترمال و اپیترمال.....
۳۱	۲-۲-۹-۱- نهشته‌های تیپ تله ترمال.....
۳۲	۳-۹-۱- نهشته های چینه سان باریت.....
۳۲.....	۱-۳-۹-۱- نهشته‌های چینه سان باریت با میزبان رسوبی
۳۷.....	۲-۳-۹-۱- نهشته‌های چینه سان باریت در محیط آتشفسانی.....
۳۸	۱۰-۱- وضعیت تجارت باریت در ایران و جهان
۴۸.....	فصل دوم: زمین شناسی معدن باریت کمشچه.....
۴۹.....	۱-۲- مقدمه.....
۵۲	۲-۲- واحدهای رسوبی منطقه اردستان - کاشان.....
۵۲	۱-۲-۲- پالئوزوئیک.....
۵۲	۲-۲-۲- مزوژوئیک.....
۵۲	الف - واحدهای تریاس.....
۵۲.....	الف - ۱- تریاس در ناحیه اصفهان.....
۵۴.....	ب - واحدهای ژوراسیک.....
۵۴	- واحد Jss.sh
۵۴	ج - واحدهای کرتاسه
۵۴	ج - ۱- کرتاسه تحتانی
۵۴	- واحد K1
۵۴	ج - ۲- کرتاسه فوقانی
۵۵.....	۳-۲- سنگهای آتشفسانی و توده‌های نفوذی منطقه اردستان - کاشان.....
۵۵.....	۳-۲- ۱- سنگهای آتشفسانی ائوسن

۵۶ ۲_۳_۲ - سنگهای آتشفشاری الیگوسن
۵۷ ۳_۳_۲ - سنگهای نفوذی منطقه اردستان - کاشان
۵۷ ۴_۲ - زمین ساخت و فازهای کوهزایی مؤثر بر منطقه اردستان - کاشان
۶۱ ۵_۲ - محیط ژئوتکتونیک منطقه مورد مطالعه
۶۲ ۶_۲ - معدن باریت کمشچه
۶۲ ۱_۶_۲ - زمین‌شناسی محدوده معدن باریت کمشچه
۶۶ ۲_۶_۲ - کانه‌زایی در کانسار باریت کمشچه
۶۶ ۱_۲_۶_۲ - کانه‌زایی نوع شکافه پرکن
۶۷ ۱_۲_۶_۲ - الف - رگه‌های اصلی
۶۷ ۱_۲_۶_۲ - ب - کانسنگ پرکننده فضای خالی سنگ میزبان
۶۹ ۲_۶_۲ - ج - انحلال گزینشی سنگ میزبان
۶۹ ۱_۲_۶_۲ - د - پرشدن حفرات انحلالی
۶۹ ۲_۶_۲ - کانه‌زایی نوع لایه‌ای - جانشینی
۷۲ ۷_۲ - سنگ میزبان کانسار باریت کمشچه و فرآیندهای دگرسانی
۷۵ ۷_۲ - ۱ - فرآیند دولومیتی شدن سنگ میزبان کربناته
۷۷ ۷_۲ - ۲ - فرآیند سیلیسی شدن سنگ میزبان کربناته
۷۹ ۸_۲ - ساز و کار حرکت سیال کانه‌زا
۸۲ ۹_۲ - کانه‌زایی در کمشچه
۸۴ ۹_۲ - ۱ - باریت
۸۴ ۹_۲ - ۲ - فلوریت
۸۶ ۳_۹_۲ - کانیهای سولفیدی
۸۶ ۴_۹_۲ - آزوریت و مالاکیت
۸۷ ۵_۹_۲ - کلسیت، کوارتز و دولومیتهای زین اسبی
۸۹ فصل سوم: مطالعات پتروگرافی در کانسار باریت کمشچه

۹۰	۱-۳ - مقدمه
۹۰	۲-۳ - دگرسانی سنگ دیواره
۹۷	۳-۳ - بررسی میکروسکوپی مقاطع نازک
۹۷	۱-۳-۳ - دولومیتهای زین اسبی (Saddle dolomite)
۱۰۴	۲-۳-۳ - کوارتز
۱۰۴	۲-۳-۳ - الف - کوارتز در مرحله کانسنگی
۱۰۷	۲-۳-۳ - ب - کوارتز در مرحله پس کانسنگی
۱۰۷	۳-۳-۳ - باریت در مقاطع نازک
۱۰۷	۳-۳-۳ - الف - باریت نسل اول
۱۱۰	۳-۳-۳ - ب - باریت نسل دوم
۱۱۰	۳-۳-۳ - ج - دگردیسی در کانی باریت
۱۱۰	۴ - فلوریت
۱۱۲	۴-۳-۳ - الف - فلوریت نسل اول
۱۱۲	۴-۳-۳ - ب - فلوریت نسل دوم
۱۱۲	۵-۳-۳ - سولفیدها
۱۱۳	۵-۳-۳ - الف - گالن
۱۱۳	۵-۳-۳ - ب - دگرسانی گالن
۱۱۳	۵-۳-۳ - ب - ۱ - گالن در زون اکسیداسیون
۱۱۵	۵-۳-۳ - ب - ۲ - گالن در زون سمنتاسیون
۱۱۵	۴-۳ - توالی نهشت کانیها در کانسار باریت کمشچه
۱۱۹	فصل چهارم: مطالعات میانبارهای سیال در کانسار باریت کمشچه
۱۲۰	۱-۴ - مقدمه
	۲-۴ - رخداد و توزیع میانبارهای سیال

۱۲۳.....	۳_۴ - طبقه بندی میانبارهای سیال
۱۲۴	۳_۴ - طبقه بندی پارازنیک میانبارهای سیال.....
۱۲۴	۳_۴ - الف - میانبارهای سیال اولیه
۱۲۶	۳_۴ - ب - میانبارهای سیال ثانویه
۱۲۶	۳_۴ - ج - میانبارهای سیال ثانویه کاذب
۱۲۷.....	۳_۴ - طبقه بندی میانبارهای سیال بر اساس تعداد فازهای اصلی میانبار.....
۱۲۸.....	۳_۴ - الف - فازهای دختر و فازهای اسیر
۱۲۹	۳_۴ - ب - گازهای فشرده
۱۲۹	۳_۴ - ج - مایعات هیدروکربنی
۱۳۰	۳_۴ - د - فازهای شیشه‌ای
۱۳۰	۴ - تغییرات میانبارهای سیال پس از به دام افتادن
۱۳۱	۴ - اهمیت مطالعه میانبارهای سیال
۱۳۲	۴ - مطالعات میکروترموتریک میانبارهای سیال
۱۳۳	الف - ۱ - مطالعات سرمایش
۱۳۴	الف - ۲ - مطالعات گرمایش
۱۳۴	۴ - مطالعه میانبارهای سیال در کانیهای باریت و فلوریت کانسار باریت کمشچه ...
۱۳۵	۴ - ۱ - روش مطالعه
۱۳۷	۴ - ۲ - مطالعه میانبارهای سیال در کانی باریت
۱۳۸	۴ - ۲ - ۱ - پتروگرافی میانبارهای سیال
۱۴۱	۴ - ۲ - ۲ - مطالعات میکروترموتریک میانبارهای سیال در کانی باریت
۱۴۱	الف - مطالعات سرمایش
۱۴۲	ب - مطالعات گرمایش
۱۴۳.....	۴ - ۳ - مطالعه میانبارهای سیال در کانی فلوریت
۱۴۳.....	۴ - ۳ - ۱ - پتروگرافی میانبارهای سیال.....

۱۵۴.....	۲-۳-۲-۷-۴ - مطالعات میکروترموترمیک در کانی فلوریت.....
۱۵۴	الف - مطالعات سرمایش در کانی فلوریت
۱۵۴.....	الف - ۱ - میانبارهای سیال اولیه و ثانویه کاذب
۱۵۶	سیستم سیال $\text{NaCl}-\text{H}_2\text{O}-\text{CaCl}_2 \pm \text{MgCl}_2$
۱۶۰	سیستم سیال $\text{H}_2\text{O}-\text{CO}_2-\text{Salt}$ مخلوط
۱۶۰.....	الف - ۲ - میانبارهای سیال ثانویه
۱۶۲.....	ب - مطالعات گرمایش در کانی فلوریت
۱۷۰.....	فصل پنجم: مطالعات زمین شیمیایی در کانسار باریت کمشچه
۱۷۱.....	۱-۵ - مقدمه
۱۷۱.....	۲-۵ - زمین شیمی اکسیدهای اصلی و عناصر فرعی در سنگ میزبان و کانسنگ
۱۷۸	۳-۵ - بررسی ایزوتوبیهای گوگرد در نمونههای باریت کانسار کمشچه
۱۸۲	۱-۳-۵ - توزیع ایزوتوبیهای گوگرد در طبیعت.....
۱۸۴.....	۲-۳-۵ - تکنیکهای مورد استفاده در آنالیز ایزوتوبیهای گوگرد در سولفاتها.....
۱۸۴.....	۳-۳-۵ - نتایج دادههای ایزوتوبی در کانی باریت کانسار باریت کمشچه
۱۸۴	الف - آماده سازی و ارسال نمونهها.....
۱۸۵	ب - تفسیر دادههای ایزوتوبی
۱۸۸.....	۴-۵ - زمین شیمی عناصر نادر خاکی
۱۹۱.....	۱-۴-۵ - کاربرد مطالعه عناصر نادر خاکی در زمین شیمی
۱۹۱.....	۲-۴-۵ - مطالعه الگوی پراکندگی عناصر نادر خاکی در کانسار باریت کمشچه
۱۹۲.....	۳-۴-۵ - الگوی توزیع و پراکندگی عناصر نادر خاکی در کانی باریت
۲۰۰	۴-۴-۵ - الگوی توزیع و پراکندگی عناصر نادر خاکی در کانی فلوریت
۲۱۰	۵-۴-۵ - الگوی توزیع و پراکندگی عناصر نادر خاکی در سنگ میزبان دگرسان شده و سنگ میزبان دگرسان نشده
۲۱۰	۶-۴-۵ - الگوی توزیع و پراکندگی عناصر نادر خاکی در نمونه گرانودیوریت الیکومیوسن و

شیل تریاس میانی.....	۲۱۲
۵_۵_ تجزیه شیمیایی میانبارهای سیال معدن باریت کمشچه	۲۱۵
۵_۶_ فصل ششم: بحث، نتیجه‌گیری و ارائه پیشنهاداتی برای مطالعات آتی.....	۲۱۸
۵_۷_ ۱_ مقدمه	۲۱۹
۵_۸_ ۲_ بررسی ماهیت سیال (سیالات) کانهزا	۲۲۱
۵_۹_ ۳_ مدل ماقمایی - گرمابی (Hydrothermal – Magmatic)	۲۲۵
۵_۱۰_ ۴_ مدل رسوبی - دیرزاد (Epigenetic — Sedimentary)	۲۳۲
۵_۱۱_ ۵_ بررسی ماهیت سیال (سیالات) کانهزا و ساز و کارهای نهشت کانسنگ	۲۳۹
۵_۱۲_ ۶_ منشأ عناصر در سیال (سیالات) کانهزا.....	۲۴۱
۵_۱۳_ ۷_ مدل زایشی احتمالی در کانسار باریت کمشچه با توجه به شواهد موجود.....	۲۴۴
۵_۱۴_ ۸_ ۵_ ارائه پیشنهاداتی برای مطالعات آتی	۲۴۶
۵_۱۵_ منابع فارسی	۲۴۹
۵_۱۶_ منابع لاتین	۲۵۰

فهرست جداول

عنوان	صفحه
جدول ۱-۱- مصارف عمدۀ باریت.....	۶
جدول ۱-۲- مشخصات بلور شناختی باریت.....	۸
جدول ۱-۳- مشخصات فیزیکی - شیمیایی باریت.....	۱۰
جدول ۱-۴- برخی ترکیبات معمول حاوی باریم.....	۱۸
جدول ۱-۵- ده کانی با بیشترین مقدار باریم.....	۲۰
جدول ۱-۶- مشخصات شیمیایی عنصر باریم.....	۲۱
جدول ۱-۷- مقادیر شعاع یونهای مشابه با یون باریم.....	۲۲
جدول ۱-۸- مشخصات ایزوتوپهای طبیعی باریم	۲۳
جدول ۱-۹- طبقه بندی ذخایر باریت بر حسب شکل و نحوه تشکیل.....	۲۷
جدول ۱-۱۰- میزان ذخایر و تولیدات معدنی باریت در جهان.....	۴۰
جدول ۱-۱۱- ارزش واحد و تولید جهانی باریت در دهه نود میلادی.....	۴۱
جدول ۱-۱۲- ذخایر باریت ایران.....	۴۳
جدول ۱-۴- معمولترین کانیهایی که میانبارهای سیال در آنها مطالعه میشوند.....	۱۲۲
جدول ۱-۵- نتایج آنالیز XRF بر روی نمونههای باریت و سنگ میزان.....	۱۷۲
جدول ۲-۵- نتایج آنالیز AAS فلوریت، سنگ میزان، شیل و گالن	۱۷۴
جدول ۳-۵- محاسبه غلظت برخی عناصر کمیاب در سه نمونه گالن خالص.....	۱۷۷
جدول ۴-۵- محاسبه نسبتهاي Pb/Zn, Pb/Ag, Pb/Cd در سه نمونه گالن خالص	۱۷۹
جدول ۵-۵- فراوانی طبیعی ایزوتوپهای گوگرد.....	۱۸۱

جدول ۵-۶- نمادها و نامهای عناصر نادر خاکی.....	۱۸۹
جدول ۵-۷- مقادیر غلظت عناصر نادر خاکی در پنج نمونه باریت	۱۹۵
جدول ۵-۸- بیهنجاریهای یوروپیم، سریم، و تعیین شیب منحنیهای پراکندگی	۱۹۷
جدول ۵-۹- مقادیر غلظت عناصر نادر خاکی در ۵ نمونه فلوریت.....	۲۰۲
جدول ۵-۱۰- نتایج حاصل از تجزیه شیمیایی فازهای موجود در میانبارهای سیال ...	۲۱۷
جدول ۶-۱- مقایسه برخی داده‌های میانبارهای سیال در کانسارهای تیپ دره می‌سی‌سی‌پی با کانسار باریت کمشچه.....	۲۳۴